

Summary

Comparative Analysis of Bibliographic Concepts

Osvaldas JANONIS

Article analyzes documentographic, ideodocumentographic, cognitographic and epistemological bibliographic concepts. Their review and analysis demonstrate the vitality of the scientific bibliographic concept. New concepts enrich the bibliography science with fresh standpoints, ideas, reveals the brand-new sides of bibliography, updated

research aspects. They specify the principles of the documentographic concept, which existed hitherto, enable to overcome its deficiencies, take greater consideration in the contemporary information situation. All four concepts comprise objective possibilities for creation of the general bibliographic theory.

UDK 002.2:31(474.5)
655.4/.5:31(474.5)

Valstybinės dokumentų statistikos raida pasaulyje ir jos tikslai šiuolaikinių poreikių kontekste

Angelė ŠARLAUSKIENĖ

Įsrūtis 18-15, 2300 Vilnius, el. paštas: ang@pub.osf.lt

Šiuo metu pasaulyje valstybiniu lygiu atliekama tik spausdintinės knyginės produkcijos (spaudinių arba leidinių) statistika. Keičiantis informacijos laikmenų rūšims bei jos perdavimo formoms, atsiranda poreikis turėti ne tik popierinių informacijos laikmenų statistinę apskaitą. Dar 1988 m. M.B. Line kėlė neknyginių laikmenų statistinės apskaitos būtinumą tarptautiniu mastu¹. 1997 m. E.T. O'Neill, apibendrinęs interneto priemonėmis prieinamų elektroninių dokumentų statistiką, pažymėjo, kad ji nėra pakankama, ir siūlė spręsti patikimesnės bei išsamesnės šių laikmenų statistinės informacijos problemą tarptautiniu lygiu².

Lietuvai pertvarkant šalies dokumentų informacijos struktūrą modernios technologijos sąlygomis, leidybos statistinės apskaitos klausimai neturėtų likti šių procesų nuošalyje. Tikslinga peržiūrėti spaudinių statistikos metodines ir metodologines nuostatas, įvertinti sukauptus šios veiklos rezultatus vietinių ir tarptautinių tokios informacijos poreikių kontekste, numatyti spausdintinių dokumentų statistinės apskaitos vystymo gaires, išsiaiškinti tradicinių ir netradicinių informacijos laikmenų statistikos lyginimo problemas bei tinkamai pasirengti pastarųjų kokybiniam ir kiekybiniam apibendrinimui.

Vietinis spaudinių statistikos duomenų rengimas ir skleidimas rėmėsi privačia iniciatyva. Tik vėliau suvokta šios srities svarba ir tarptautiniu lygiu. R. Cybulski nuomone, tai įvyko XIX a., kuomet suklestėjo leidyba, o jos produkto pagrindu rengiamos valstybinės bibliografijos priemonės galėjo būti naudojamos jos mastams vertinti. Jis pažymi, kad dažnai šios paskirties leidiniuose buvo skelbiami įvairūs spaudos statistikos duomenys. Prasidėjęs įvairių šalių valstybinės bibliografijos rengimas ir buvo pagrindinė prielaida tarptautinei leidybos statistikai atsirasti³. Kadangi išsamios spausdintinių dokumentų statistikos informacijos pagrindas yra bibliografiniai duomenys, tai šios apskaitos lygis priklauso nuo bibliografinės veiklos, kuri skiriasi įvairiose šalyse. Siekiant adekvačiai vertinti ir lyginti pasaulio valstybių leidybos mastus, reikėjo nustatyti bei apibrėžti statistinio stebėjimo objektą (tais pačiais požymiais pasižymintį vietnetų

visumą), jo atrankos kriterijus, tam tikros sudėties požymius, galinčius apibūdinti spausdintinius dokumentus.

Įvairių šalių spaudinių statistikos rinkimas ir jos norminimo darbai tarptautiniu mastu siekia šio amžiaus trečiojo dešimtmečio pabaigą. Tarptautinis standartizavimo ir Tarptautinis intelektualaus bendradarbiavimo institutai pirmieji ėmėsi knygų statistikos rinkimo iniciatyvos pasaulio mastu. Netrukus ir IFLA susidomėjo bibliografinė statistika. 1929 m. buvo įsteigtas IFLA sektorius, kuris analizavo valstybių knygų produkcijos statistiką ir teikdavo tarptautines jos standartizavimo rekomendacijas⁴.

Po Antrojo pasaulinio karo, 1946 m. įsteigus UNESCO, buvo atkuriami ir toliau plėtojami tarptautinės spaudinių statistikos standartizavimo darbai. Iš pradžių UNESCO laikėsi nuomonės, kad į knygines produkcijos apskaitą turi patekti tik knygos (t.y. 49 ir daugiau puslapių apimties leidiniai), o brošiūros, nemokami, organizacijų ir institucijų leidiniai nebuvo rekomenduojami tokiais apskaitai⁵. 1955 m. IFLA 21-ojoje sesijoje buvo patikslintas knyginės statistikos objektas: vietoje „knyginė literatūra, išleista šalies leidyklų ir patekusi į rinką“ buvo rašoma: „knygos ir brošiūros, išleistos šalyje ir patekusios į rinką“⁶. Vėliau UNESCO pakeitė savo ankstesnes nuostatas ir rekomendavo praplėsti spaudinių statistinės apskaitos objektą: įtraukti knygas ir brošiūras, skirtas prekybos tinklui bei platinamas nemokamai, leidžiamas leidyklų ir leidybos organizacijų, bei oficialiuosius dokumentus, o į knygines produkcijos statistiką neįtraukti spaudinių, publikuojamų reklamos tikslais, laikino pobūdžio leidinių; muzikos, vaizduojamojo meno kūrinius ir žemėlapius palikti atskirai apskaitai; apskaitomą knygine produkcija skirstyti į dvi grupes - knygų ir brošiūrų, išskirti pirmuosius leidimus bei nurodyti vertimų originalų kalbas, duomenis pateikti pagal UDK skyrius⁷. UNESCO Generalinės konferencijos 12-ojoje sesijoje buvo nuspręsta 1964 m. kovo mėnesį sukviesti Tarptautinį ekspertų komitetą ir pavesti jam parengti galutinį spaudos statistikos standartizavimo projektą⁸.

1964 m. „Knygų ir periodikos produkcijos statistikos tarptautinio standartizavimo rekomendacijose“⁹, patvirtintose UNESCO Generalinėje 13-ojoje konferen-

cijoje, įvykusioje Paryžiuje, ir 1985 m. „Pataisytose knygų, laikraščių ir periodinių leidinių gamybos ir platinimo tarptautinės statistikos rekomendacijose“¹⁰, įteisintose UNESCO Generalinėje 23-iojoje sesijoje Sofijoje, suformuluoti šie pagrindiniai valstybinės spaudinių statistinės apskaitos principai, kurie iš esmės nepakito ir iki šių dienų: spaudinių statistinio stebėjimo objektas apibrėžiamas pagal valstybinį-teritorinį principą - tik konkrečioje valstybėje išleisti dokumentai, išskyrus tuos atvejus, kai jų leidėjas yra vienoje šalyje, o jo parengtas spaudinys tiražuojamas kitoje šalyje; pagal platinimo būdą - spaudiniai, platinami per prekybos tinklą ar nemokamai, turintys visuomeninio naudojimo paskirtį (t.y. kai jie nėra trumpalaikio aktualumo, ribotai platinami, pvz., tokios apskaitos objektas neturėtų būti reklaminiai leidiniai, naudojami vienoje žinyboje), nors juose skelbiama informacija gali būti skirta nedaugeliui vartotojų (pvz., kai kurie oficialieji, mokslo draugijų, politinių organizacijų ir profesinių sąjungų bei kiti dokumentai); pagal pasirodymo dažnumą - neserialiniai ir serialiniai; pagal poligrafinį įforminimą - yra knygų arba brošiūrų pavidalo; pagal informacijos ženklų rūšį - tekstas turi būti pagrindinė spaudinio dalis, išskyrus meno albumus ir atlasus; pagal kiekybinius reikalavimus - jų apimtis turi būti ne mažesnė nei 4 puslapių (išskyrus laikraščius), tiražas - ne mažesnis nei 100 egzempliorių.

1964 m. rekomendacijos apibrėžė, kad knyginės produkcijos statistiniai duomenys rengiami pagal UDK tematiką (su tam tikra išsamesne jos skyrių detalizacija) atskirai knygoms ir brošiūroms, pagal pirmuosius ir kartotinius leidimus, apibūdinant pagal originalų ir vertimų kalbas. Apskaitant periodiką rekomenduojama atskirti laikraščius nuo kitų periodinių leidinių (akcentuojama, kad tarp jų nereikėtų įtraukti laikino informacinio, reklaminio pobūdžio leidinių) ir teikti tokius duomenis: laikraščiams - jų teksto kalbų ir periodiškumo; kitiems periodiniams leidiniams - dar papildomai ir turinio pagal UDK. Pabrėžiama, kad neserialinių ir serialinių leidinių statistikai reikėtų šių kiekybinių rodiklių: pavadinimų ir tiražo (pagal galimybę)¹¹.

UNESCO, siekdama pateikti įvairių šalių knygų leidybos apimtį jos vertinimui tarptautiniu lygiu, nuo 1950 m. pradėjo rinkti šio tipo leidinių, o vėliau ir periodikos duomenis. Jie nuo 1951 m. skelbti JTO statistikos metininke, o nuo 1952 m. - UNESCO leidiniuose „Pagrindiniai skaičiai bei faktai“ bei „UNESCO bibliotekų biuletenis“. 1963 m. spaudos statistikos duomenys pradėti publikuoti „UNESCO statistikos metininke“. Jame skelbiama knyginės produkcijos bendroji statistika, taip pat pagal tematiką, išskiriant knygas ir brošiūras, jų pirmuosius ir kartotinius leidimus, tekstų (originalių bei verstinių spaudinių) kalbas, nurodant pavadinimų skaičių ir tiražą, bei rekomenduojama teikti duomenis šios paskirties leidinių: mokyklų vadovėlių, knygų vaikams, vyriausybinių dokumentų, universitetų disertacijų

(atitinka disertacijų autoreferatus arba jų santraukas), komiksų. Čia teikiama populiariausių rašytojų statistika pagal jų kūrinių vertimų į kitas kalbas pavadinimų skaičių, nurodant valstybių, kuriose jie išversti, kiekį bei šalį, kuriai jie atstovauja; skelbiama knyginės produkcijos vertimų ir originalo kalbų, iš kurių versta, statistika pagal valstybes ir tematiką; publikuojami kai kurių vertimų kalbų pagal šalis bei vertimų pagal kai kurias originalų kalbas pavadinimų duomenys. Statistika rengiama UNESCO leidžiamos „Vertimų rodyklės“ („Index translationum“) bibliografinių duomenų pagrindu, tai yra atsižvelgiant į leidinio autorinę priklausomybę teritoriniu aspektu, jo originalo ir vertimų kalbas. „UNESCO statistikos metininke“ laikraščių bei žurnalinės produkcijos leidimas apibūdinamas pavadinimų ir tiražo egzempliorių skaičiumi pagal teksto kalbas ir periodiškumą, o žurnalinė produkcija papildomai apibūdinama pagal periodiškumą, informacinę paskirtį ir tematiką. Ne visos valstybės - JTO narės, kurių duomenys skelbiami minėtame UNESCO leidinyje, gali vienodai adekvačiai patenkinti reikalavimus, keliamus spaudinių statistinės informacijos turiniui; jei informacija neatitinka tarptautinių tokios apskaitos rekomendacijų, tai yra komentuojama pastabomis¹².

M.B. Line, įvertinęs spaudos statistikos informaciją, skelbiamą „UNESCO statistikos metininke“, mano, kad šis leidinys yra išsamiausias jos šaltinis, tačiau turi nemažai trūkumų. Kai kurių šalių apskaitos rezultatai nepatikimi dėl skirtingai pasirenkamo objekto ir jo netolygaus diferencijavimo pagal nustatytus požymius (dažnai objektai įtraukiami tik į bendrą šalies dokumentų skaičių arba neadekvačiai paskirstomi pagal priimtas rekomendacijas), dėl to neatspindima reali dokumentų raida; nevienodos spaudinių statistikos nuostatos tematikos aspektu; leidiniai, išskyrus vaikų knygas ir mokyklų vadovėlius, neapibūdinami pagal tai, kokiam skaitytojui skiriami. Jo nuomone, tai neleidžia nustatyti adekvačių knyginės ir žurnalinės produkcijos proporcijų pagal informacijos pateikimo lygį ir paskirtį. M. B. Line pabrėžė būtinumą naudoti išsamesnį ir smulkesnį statistikos duomenų rinkimo standartą¹³.

R. Cybulski nurodo keletą problemų, trukdančių adekvačiai lyginti įvairių šalių leidybos mastus. Tai nevienodai pasirenkamas apskaitos objektas bei minimalių kiekybinių rodiklių, tokių kaip pavadinimas, netolygus skaičiavimas pagal spaudos vienetus ar dokumentų pavadinimus, nereguliarus tiražo teikimas arba iš viso jo apskaitos nevedimas¹⁴. R. Cybulski nuomone, tiražas yra reikšmingas vertinant, koks knygų skaičius tenka vienam šalies gyventojui¹⁵. Be to, šis autorius siūlo teikti duomenis apie išleidžiamų spaudinių piniginę vertę, tai yra skelbti jų kainą¹⁶.

Remiantis spaudinių statistikos šaltinių („UNESCO statistikos metininke“ („UNESCO Statistical Yearbook“), „TSRS spauda“ („Pečat v SSSR“), „Jungtinių Valstijų statistikos apžvalga“ („Statistical Abstracts of the United

States“), „Leidėjų žinios“ („Publishers Weekly“, JAV), „Prancūzijos statistikos metininke“ („Annuaire statistique France“), „Knygų ir knygų prekybos rodikliai“ („Buch und Buchhandel in Zahlen“, Vokietija), „Leidybos produkcija skaičiais“ („Ruch Wydawniczy w Liczbach“, Lenkija), „Knygų leidimas ir spauda“ („Knigoizdavanje i pechat“, Bulgarija), „Latvijos spauda“ („Latvijas prese“), „Estijos TSR spaudos statistika“ („Eesti NSV trükitoodangu statistika“) ir kitų Europos šalių oficialių statistikos leidinių) analize bei tyrinėtojų M. Line¹⁷, R. Cybulski¹⁸, H.-J. Hauser¹⁹, G. Larsson²⁰ darbais apie juose publikuojamą informaciją, pagal statistinio stebėjimo objekto pasirinkimo pobūdį pasaulyje galima išskirti tris į valstybinės (oficialiosios) spaudinių statistikos statusą pretenduojančias kryptis: bibliografinę, rengiama atrenkamų į valstybinę bibliografiją spausdintų dokumentų pagrindu; leidybinę, rengiama ne tik valstybinės bibliografijos objekto pagrindu, - jos statistinio stebėjimo objektas gali būti platesnis nei skelbiamas šios apskaitos priemonėse; prekybinę, rengiama spaudiniams, skirtiems platinti per prekybos institucijas.

Minėtų krypčių statistikos duomenis renka ir skelbia: oficialiosios statistikos institucijos; leidėjų, knygų prekybos įstaigų susivienijimai; nacionalinės bibliotekos ar jų struktūroje įsteigtos dokumentų statistinės apskaitos tarnybos; kito pavaldumo spaudos statistikos tarnybos, veikiančios savarankiškai ar kaip administraciniai-struktūriniai padaliniai.

G. Larsson yra tos nuomonės, kad tarptautiniu lygiu vertinant valstybių leidybą aktualios lieka atskirų šalių tokios apskaitos duomenų publikacijos. Šie duomenys pateikiami įvairiuose leidiniuose: einamojoje valstybinėje bibliografijoje, tik spaudos statistikai skirtuose ar bendruose oficialiuose statistikos rinkiniuose, kurie nekomplektuojami kitose valstybėse ir todėl jų lyginimas yra problemiškas²¹.

Šio straipsnio autorės atlikta pagrindinių Europos šalių (Ispanijos, Italijos, Austrijos, Belgijos, Danijos, Prancūzijos, Portugalijos, Suomijos, Vokietijos) spaudinių statistikos, publikuojamos oficialiuose šios informacijos šaltiniuose, analizė rodo, kad juose teikiami duomenys - tai siekimas vertinti leidybinės veiklos pajėgumus apskritai, pagal temas, paskirtį, leidėjus, norint nurodyti autorių populiarumą pagal jų darbų vertimų apimtį į kitas kalbas, turint tikslą apibendrinti leidinių platinimo pobūdį (importo, eksporto būdu, per įvairius prekybos kanalus), netgi apibrėžti, kokia gyventojų pajamų dalis tenka kai kurių tipų leidiniams įsigyti. Juose skelbiami skirtingi ir netolygūs atskirų metų ar tam tikrų laikotarpių duomenys riboja galimybes juos lyginti, norint leidybą nuosekliai chronologiškai įvertinti pačioje šalyje, taip pat siekiant jos mastus palyginti tarptautiniu lygiu.

R. Cybulski, išsamiausiai apibendrinęs įvairių šalių leidybos tendencijas, remdamasis oficialiaisiais spaudos statistikos šaltiniais bei įvertinęs „UNESCO statistikos metininke“ skelbiamus spaudinių duomenis pasauliniame

tokios veiklos organizacinių, struktūrinių, metodinių bei metodologinių principų kontekste, yra šios nuomonės: adekvačios statistinės informacijos problema akivaizdi, bet jos sprendimą apsunkina skirtingų valstybių tokios veiklos tradicijos, uždaviniai, poreikiai, materialinės ir techninės galimybės. Jis išskiria laisvosios ir komandinės ekonomikos šalių leidybos statistiką, pažymėdamas, kad pastaroji sutvarkyta geriau: statistinio stebėjimo objektas platesnis, rengiama išsamesnė ir nuoseklesnė statistinė informacija, kuri dažniausiai skelbiama tam skirtuose leidiniuose. R. Cybulski teigia, kad komandinės ekonomikos šalių leidybos statistinė apskaita pasiekė aukštą organizacinį, kokybinį ir kiekybinį lygį, tenkinusį šios veiklos tarptautinius reikalavimus, kadangi tų šalių bibliografinio, statistinio darbo uždaviniai buvo derinami valstybiniu mastu²². Buvusios Tarybų Sąjungos spaudos statistikos rezultatus R. Cybulski vertina kaip pakankamai unifikuotus pagal tarptautinius reikalavimus, išsamius bei nuoseklius. Jo nuomone, tai yra centralizuotos tarybinės leidybos politikos, jos apskaitos koordinavimo, standartizavimo ir administravimo padarinys²³.

Buvusioje TSRS iš pradžių spausdintiniams dokumentams buvo taikomos bibliografinės statistikos nuostatos. Pagal jas statistinio stebėjimo objektas turėjo būti tapatus su leidiniais, atrenkamais registruoti į einamosios valstybinės bibliografijos priemones. Gausėjant išleidžiamai spausdintinei produkcijai, atranka į minėtus leidinius didėjo. Bibliografinė statistika nebegalėjo atspindėti faktinės šalies leidybos situacijos ir konkrečių leidėjų veiklos. E. Majo-Znak pažymi: 1949 m. „TSRS bibliografinės statistikos nuostatai“ įtvirtino spaudos statistikos ir valstybinės bibliografijos ryšį, kuris apsunkino galimybę naudoti statistikos kiekybinius ir kokybinius rodiklius leidybos ekonomikai ir jos planavimui²⁴. G. Muratova šiuos nuostatus vertina palankiai. Jos nuomone, 1950-1960 m. TSRS spaudos statistikoje įsigalėję tapatūs bibliografinės ir statistinės apskaitos metodiniai bei metodologiniai principai, taikomi pasirenkant apskaitos objektą ir apibrėžiant atrankos kriterijus, leidinių grupavimo, statistinio stebėjimo požymius ir jų sisteminimo būdą, būtent ir yra teigiamas šių nuostatų rezultatas²⁵. TSRS nuo 1974 m. pereita prie leidybinės statistikos²⁶. Spaudinių statistinio stebėjimo objekto atžvilgiu ji platesnė, apima ne tik bibliografinės registracijos dokumentus. Dėl to ir dėl šios šalies ekonominės raidos principų, paremtų planavimu ir kontrole, bibliografinė statistika išaugo į leidybos, kaip pramonės ir kultūros šakos, statistiką.

1982 m. buvo patvirtinti kiti „TSRS leidybos produkcijos valstybinės statistinės apskaitos nuostatai“²⁷, kurie, G. Muratovos nuomone, įtvirtino 1972 m. pradėto valstybinės spaudos statistikos organizacinio ir metodinio pertvarkymo rezultatus bei pakeitė 1974 m. nuostatus²⁸. Jie tapo pagrindiniu dokumentu, nusakančiu spaudinių statistinės apskaitos metodinius bei metodologinius

principus. Jų turėjo laikytis leidėjai, rengiantys šios veiklos ataskaitas, bei statistikos tarnybos, kurios vykdė dokumentų statistinę apskaitą. Tai turėjo garantuoti, kad rodikliai, kuriuos spausdintos produkcijos gamintojai ir leidinių statistinės apskaitos rengėjai teikė planinės bei finansinės kontrolės institucijoms, yra adekvatūs ir juos galima lyginti. G. Muratova šio dokumento pagrindu laiko apskaitos metodų ir principų suderinamumą su leidybos veiklos vertinimo kriterijais, priimtais planavimo ir spaudos komiteto struktūros institucijose²⁹.

1990 m. pradžioje Sąjunginiai knygų rūmai parengė ir pateikė respublikų spaudos statistikos institucijoms svarstyti naują „TSRS valstybinės spaudos statistikos nuostatų“³⁰ projektą, kuriame akcentuojama, kad jis inspiruotas šiuolaikinių poreikių, pagrindinių ir specifinių leidybos pertvarkymų. Jame pažymima, kad šie nuostatai skiriami sąjunginės ir respublikinės reikšmės spaudos statistikos tarnybų veiklai reglamentuoti, neatimant galimybės ir joms pačioms parengti analogišką dokumentą. Skirtingai nei ankstesniuose nuostatuose, juose nurodoma ir tai, kad spaudos statistikos duomenys skirti publikuoti ir „UNESCO statistikos metininkė“. Rašoma, kad spaudos statistikos informacija turi būti naudinga įvairiapusei ekonominei, sociologinei ir knygotyrinei leidybos analizei bei įgalinti lyginti TSRS ir kitų šalių tokios apskaitos rodiklius. Šiame projekte pabrėžiama: valstybinės statistinės apskaitos atrankos kriterijai turi sutapti su valstybinės bibliografijos dokumentų atrankos kriterijais, kurie atitinka TSRS valstybinės spaudos statistikos praktiką bei tarptautines šios apskaitos objekto rekomendacijas. Tai rodo, kad TSRS buvo pasirengusi sugrįžti prie bibliografinės statistikos. Skirtingai nei 1982 m. nuostatuose, 1990 m. projekte šalia kiekybinės apskaitos vidutinių rodiklių, apibūdinančių vieno spaudinio apimtį pagal spaudos, leidybinius lankus bei tiražą, numatyta rengti leidybinės produkcijos apskaitą ir pagal leidinių rūšis, tenkančias šimtui gyventojų, vienai šeimai³¹.

E. Majo-Znak, ištyrinėjusi carinės Rusijos ir TSRS spaudos statistikos raidą nuo XIX a. iki šio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pirmosios pusės, išskiria kokybiškai naujas tarybinės leidinių statistikos prielaidas: privalomasis egzempliorius, apimantis visus šalies spaudinius; bibliografinio aprašo elementų išplėtimas; leidybos duomenų standartizavimas; centralizuota spaudinių statistinė apskaita, padėjusi teisingai pasirinkti jos informacinės bazės šaltinius; programų, apimančių leidinių struktūrizavimo plėtojimą ir perspektyvinį vystymą, buvimas; pasirengimas nuosekliai ir reguliariai publikuoti statistikos duomenis; spaudos statistikos vietos apibrėžtumas valstybės leidybos sistemoje, pasireiškiantis per statistikai priskirtus uždavinius - teikti visų šalies spaudinių statistikos rodiklius, garantuoti jų adekvatų lyginimą su faktiniais leidėjų gamybinės apskaitos rodikliais, taikyti spaudinių statistikai tuos pačius principus, kurių laikomasi vykdant jų valstybinę apskaitą³².

G. Muratova, ištyrinėjusi carinės Rusijos ir TSRS valstybinės neserialinės spaudos statistikos kokybinių požymių raidą ir jų sisteminimo klausimus iki šio amžiaus devintojo dešimtmečio pradžios, pabrėžia, kad jau aštuntajame dešimtmetyje susiformavo labai išsami kokybinių rodiklių sistema, atsiradusi bibliografinio aprašo elementų pagrindu³³.

Nagrinėjant Lietuvos valstybinę spaudinių apskaitą, galima išskirti tris jos etapus: Lietuvos Respublikos (1918-1940 m. pirmojo pusmečio), sovietinės okupacijos laikotarpio (nuo 1940 m. antrojo pusmečio iki 1990 m. kovo 11 d.), atkurtos Lietuvos Respublikos (nuo 1990 m. kovo 11 d. iki šių dienų).

Šio straipsnio autorė, ištyrinėjusi nepriklausomos Lietuvos (1918-1940 m.) spaudos statistikos šaltinius, išskiria du laikotarpius pagal tokių duomenų rengimo bei rinkimo būdus. Pirmasis, decentralizuotos veiklos, egzistavo iki Bibliografijos instituto „Bibliografijos žinių“ atsiradimo, tuomet duomenys rinkti anketinės apklausos būdu, anketas turėdavo užpildyti vietų valdžios pareigūnai³⁴. Antrasis, centralizuotos veiklos, laikotarpis prasidėjo 1928 m., nuo tada spaudos statistikos informacija rengta pagal Bibliografijos instituto valstybinės bibliografijos duomenis³⁵.

Nepriklausomos Lietuvos laikais (1918-1940 m.) spaudos oficialioji statistika publikuota valstybinės bibliografijos priemonėje „Bibliografijos žinios“ (1928-1943) ir oficialiuose bendrosios statistikos rinkiniuose „Lietuvos statistikos metraštis“ (1927-1940). Sovietinės okupacijos metu (1940-1990 m.) ir atkurto valstybingumo laikotarpiu (nuo 1990 m. ir iki šių dienų) jie skelbiami tęstiniuose oficialiosios statistikos leidiniuose: „Lietuvos statistikos metraštis“, „Lietuvos kultūra, spauda ir sportas“, „Lietuvos spaudos statistika“.

Pirmuoju ir trečiuoju etapais Lietuva galėjo ir gali veikti nepriklausomai: atsižvelgti į tarptautines tokios veiklos rekomendacijas arba ne, pasirinkti šalies spaudinių statistikos metodus ir jos duomenų formavimo kryptis sava nuožiūra. Antruoju etapu valstybinės spaudos statistikos metodinis bei metodologinis pagrindas buvo administracinio pobūdžio, tuomet reikėjo laikytis centralizuotai teikiamų šios veiklos nuostatų. Tačiau buvusios TSRS valstybinės spaudos statistikos rezultatai yra palankiai vertinami tarptautiniu mastu. Šios šalies valstybinei spaudos statistikai galima priekaištauti tik dėl kai kurių jos nukrypimų nuo pasaulinių rekomendacijų, tuos nukrypimus buvo stengiamasi ištaisyti. Sąjunginių knygų rūmų (SKR) metodinių bei metodologinių nuostatų laikymasis įgalino respublikinio lygio analogiškų įstaigų spaudos statistikus pasiekti, kad statistinio stebėjimo objektai būtų pateikiami į šią bazinę instituciją išsamiai, operatyviai, jų atrankai taikyti nustatytus kriterijus bei vienodai traktuoti statistikos principus. Be to, buvo privaloma fiksuoti apibrėžtos apimties spaudos statistinio stebėjimo požymius, taikant jų kodavimą. Papildomų

PSSAD (Pirminės spaudinių statistinės apskaitos dokumentų) kokybė buvo kontroliuojama reguliariai į SKR siunčiamo iš sąjunginių respublikų knygų rūmų išsamios diferencijuotos statistinės apskaitos knyginės produkcijos PSSAD masyvo pagrindu³⁶. Tokią tvarką galima vertinti palankiai. Ji prisideda prie apskaitos rezultatų tikslumo, garantuoja vienodo apskaitos objekto ir tų pačių požymių pasirinkimo tolygumą, tenkinant tiek vidaus, tiek tarptautinius dokumentų statistikos poreikius, sudaro sąlygas adekvačiam statistinių rodiklių lyginimui chronologiniu - dinaminio požiūriu. Kai buvo patvirtinti jau minėti 1982 m. nuostatai, pagal apskaitos objektą tarybinė spaudinių statistika pradėjo lygiuotis į pasaulines rekomendacijas. Esminis šios veiklos skirtumas nuo kitų pasaulio šalių - apskaitos vienetas, atskirai išleistas spaudinys³⁷. Kelių tomų leidinys yra apskaitomas atskirai pagal kiekvieną tomą ir sudaro atskirą apskaitos vienetą. T. Gorbunova teigia, kad toks apskaitos vienetas atlieka leidyklų produkcijos apimties matavimo funkciją bei sutampa su bibliografinės registracijos vienetu³⁸. Lietuvoje ir šiuo metu yra laikomasi tokios praktikos.

Susipažinus su TSRS valstybinės spausdintų dokumentų statistikos nuostatomis, galima teigti, kad administracinis komandinis leidybos sferos valdymas tik padėjo nuoseklesnei ir išsamiai valstybinei spaudos statistikai įsitvirtinti ir plėtoti. Tapusi TSRS dalimi Lietuva privalėjo visas šios šalies metodes ir metodologines valstybinės spaudos statistikos nuostatas taikyti respublikiniu lygmeniu. Kitas klausimas, kaip Lietuvos knygų rūmai jų laikėsi ir kiek tai sąlygojo spaudinių statistinės apskaitos išliekamąją vertę: pasirenkamo statistikos objekto stebėjimo tolygumą, kiekybinių ir kokybinių rodiklių sudėtį bei jos pastovumą, kiek spaudinių statistinė informacija apibendrina leidybos raidą ir įgalina ją vertinti įvairiais aspektais.

Atlikus Lietuvos PSSAD masyvo, kaupto sovietmečiu, bei jo pagrindu susistemintų statistikos duomenų analizę paaiškėjo, kad adekvačaus leidinių skirstymo pagal tipus ir rūšis principai jų statistinėje ir bibliografinėje apskaitoje buvo įgyvendinti visus spaudinius grupuojant į neperiodinius (neserialinius) ir periodinius (serialinius) bei jų tipus ir rūšis. Siekiant apibūdinti spausdintinių dokumentų raidos esminius bruožus konkrečiomis vietos ir laiko sąlygomis buvo pasirenkami tokie statistinio stebėjimo požymiai, kurie įgalintų apibendrinti leidybą kaip masinį visuomeninį reiškinį. Tai yra kokybinių rodiklių pagrindu buvo pasirinkti tokie dokumentų požymiai, kurie įgalina apibūdinti tyrinėjamą reiškinį, jį sudarančių specifinių objektų grupes ar pavienius objektus pagal tam tikrus aspektus ir santykį su kiekybiniais rodikliais, skirtais kiekybinei apimčiai vertinti.

Lietuvai atkūrus valstybingumą, laisvosios rinkos sąlygomis spaudos statistikos duomenų naudojimas planų vykdymo kontrolei ar išteklių skirstymui nebetenka prasmės.

Tokia apskaita įgyja bendrą vertinamąjį pobūdį ir gali būti taikoma įvairiems uždaviniams spręsti, jeigu jos informacinėje bazėje yra kaupiami tam galintys tikti duomenys. Todėl kai kurie sovietmečiu pasirinkti dokumentų statistinio stebėjimo požymiai gali būti nebeaktualūs. Atsiranda požymių, pagal kuriuos turi būti atliekamas nuolatinis spaudinių statistinis stebėjimas, parinkimo problema. G. Muratova teigia, kad per didelis požymių kompleksas nepageidautinas stebimo reiškinio raidos esminiam apibūdinimui, nes daugelis jų yra savaime tarpusavyje susiję, o kai kurie iš jų nebūtini, iš anksto žinant statistinių tyrinėjimų tikslus ir uždavinius³⁹. Kitokios nuomonės laikosi W. Pindlowa, kuri teigia, kad elektroninės skaičiavimo įrangos naudojimas dokumentų statistikai sudaro palankias sąlygas stebėti įvairius jos objekto koreliacinius ryšius bibliografinių duomenų bazėje, ir tai sveikintinas dalykas siekiant išsamios leidybos analizės tikslų, kuriuos ji įvardija bibliometrija⁴⁰.

Naujų statistinio stebėjimo požymių įvedimas turėtų būti orientuojamas į vietinius ir tarptautinius tokios informacijos poreikius. Apibrėžiant dokumentų statistinės informacijos kaupimo kryptis, svarbu yra išsiaiškinti konkrečius jos poreikius. Šio straipsnio autorės atlikta 463 statistinių užklausų 1982-1987 m. laikotarpiu pagal 2825 aspektus ir 5850 rodiklius analizė parodė, kad spaudinių statistinės informacijos poreikių netenkina atsakymo į užklausas laikas, apskaitos rodikliai, informacijos kiekybinė ir kokybinė sudėtis pagal jos pateikimo šaltinių galimybes⁴¹. Be to, tenkinant šio pobūdžio informacijos poreikius, nepakanka vien statistikos duomenų šaltinių. Tam būtini ir neužkoduoti bibliografinio aprašo elementai (autorių pavardės, kūrinių pavadinimai, leidybos organizacijos, serijų, kuriomis leidžiami spaudiniai, pavadinimai), t.y. sunorminti (autoritetiniai) ir nesuautoritetinti duomenys⁴². Į sudėtingesnes ir didesnes chronologines apimties statistines užklausas teko atsakyti raštu. Raštu atsakyta į 13,2% visų užklausų, kurioms nepakako tik statistinės informacijos šaltinių⁴³. Tai daugiau statistinių-bibliografinių duomenų pagrindu parengtos apžvalgos. Be to, išryškėjo būtinybė teikti integruotus spaudinių, gyventojų sudėties statistikos duomenis. Dabartinės statistinės informacijos užklausos, dėl kurių yra kreipiamasi į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centrą ir į kurias jis negali atsakyti, yra šios: kokia yra išleidžiamų bei išparduodamų spaudinių tiražo kaina, kiek laikraščių atiduodama į makulatūrą, nesugebėjus jų realizuoti. Nuolatinis ir didelės spaudos statistinių duomenų apimties vartotojas - Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės - papildomai norėtų gauti susistemintus leidėjų pagal juos vienijančius ir skiriančius požymius ir jų išleidžiamos knyginės produkcijos duomenis, nes šiuo metu leidėjų yra labai daug ir jie neapibendrinami. Šiuo metu atliekant diferencijuotą knygų ir brošiūrų apskaitą PSSAD fiksuojami 24 požymiai⁴⁴. Šie rodikliai

buvo išskiriami Lietuvos analogiškų spaudinių statistikoje ir sovietmečiu. Pirmojoje grafoje žymima nacionalinė spaudinio priklausomybė pagal šalį, tautų grupę. Pagal Lietuvos spaudinių statistikos praktiką kūriniams priskiriami vienai ar kitai šaliai ar tautų grupei remiantis teritorijos (gyvenamosios vietos) kriterijumi arba pačių autorių pareiškimais, kieno literatūrai jie atstovauja. Bibliografijoje tai lemia dokumento parašymo kalba. Šio darbo autorės atlikta analizė pagal šį požymį parodė, kad leidinių nacionalinė priklausomybė nustatoma ne visada tiksliai. Dažnai vienas ir tas pats kūrinyje nurodomas kaip skirtingų šalių ar tautų grupių leidinys. Pasitaiko netikslumų, skirstant knygas pagal šį požymį, grožinės literatūros statistikoje, kai knygos būna išleistos anglų, prancūzų, portugalų, ispanų, vokiečių, rusų kalbomis, kuriomis kalbama ne tik pagrindinėse jų vartojimo šalyse. Lietuvos spaudos statistikos rinkiniuose, apimančiuose 1991-1998 m., mūsų šalyje gyvenantys ir rusų kalba kuriantys rašytojai, kurie anksčiau buvo laikomi lietuvių literatūros atstovais, nurodomi tarp rusų rašytojų. Pavyzdžiui, žydų tautybės G. Kanovičiaus, išvykusio gyventi į Izraelį, tie patys kūriniai, lygiagrečiai išleisti rusų ir lietuvių kalbomis, priskirti prie rusų literatūros, o jo tautiečio J. Josadės lietuvių kalba išleistos knygos - prie lietuvių literatūros. Todėl leidinio parašymo kalba negali būti tokio priskyrimo vienintelis kriterijus. Statistikos sudarytojai turi sužinoti iš pačių autorių, kurios tautos literatūrai jie atstovauja, arba remtis tai liudijančiais oficialiaisiais šaltiniais. PSSAD antroji grafa skirta IB (Informacinio blanko, kurį pildė patys leidėjai, numeris, kuris buvo suteikiamas konkrečiam spaudiniui kaip jo vienintelis identifikatorius). Jį galima lyginti su pasaulyje plintančiais standartiniais neserialinių ir serialinių leidinių numeriais, nes jiems taip pat suteikta vienintelio unifikavimo dokumentų identifikatoriaus funkcija įgalina kontroliuoti visą išleidžiamą ir platinamą produkciją, nustatyti jos poreikius, ją realizuoti, vesti tokių leidinių apskaitą bei juos platinti tarptautiniu mastu. Tarptautinės standartinės knygų numeracijos idėja kilo Anglijoje aštuntajame dešimtmetyje, ši numeracija imta vartoti tos šalies leidinių paskirstymui, cirkuliacijai organizuoti ir kontroliuoti, užsakymams apdoroti, knygų prekyboje pradėjus naudoti aukštos kokybės įrangą. Lygiagrečiai buvo pradėtas kurti ir ISSN tinklas⁴⁵.

H. Walravens pažymi augantį susidomėjimą ISBN ir jo diegimą Rytų Europos šalyse⁴⁶. Tai jis sieja su naujos knygų leidybos ir platinimo infrastruktūros atsiradimu, kurį sąlygoja politiniai ir ekonominiai pokyčiai šiose valstybėse.

Sovietmečiu Lietuvoje buvo atliekama kompiuterizuota joje leidžiamų masinės visuomeninės paskirties spaudinių poreikių bei jų pardavimo statistika standartinio knygų numerio pakaitalo IB pagrindu⁴⁷. Tokią idėją įgyvendinti TSRS pradėta 1975 m.⁴⁸ Buvo nutarta pradėti kurti kompiuterizuotai vykdomą leidyklų knygines produkcijos teminio repertuaro koordinavimą TSRS mastu,

tai siejosi su šios šalies AVS (Automatizuotos valdymo sistemos) „Spauda“ uždaviniais.

1986 m. buvusioje Tarybų Sąjungoje pradėta diegti Tarptautinė standartinė knygų numeracijos sistema. Nacionalinės ISBN agentūros funkcijos buvo pavestos Sąjunginiams knygų rūmams, kurie iki 1991 m. suteikdavo tokius numerius ir Lietuvoje išleidžiamoms knygoms⁴⁹. Šie standartiniai numeriai TSRS spaudinių identifikavimo, išleidimo ir paskirstymo sistemoje neatliko tų funkcijų, kokios jiems buvo skirtos pasauliniu mastu, dėl šių priežasčių: pirma, jiems įsigyti stokota valiutinių lėšų, be to, nebuvo galimybių juos suteikti visiems šios valstybės leidėjams centralizuotai, antra, TSRS šie numeriai buvo pradėti teikti spaudiniams, kuomet IB jau buvo įsitvirtinęs kaip unifikavimas dokumento identifikatorius, naudojamas išankstiniam planavimui bei planų pagal tematiką vykdymo kontrolei. Spaudos statistikos tarnybos, pastebėjusios leidinius be šio žymens, operatyviai apie juos informuodavo tokio planavimo koordinatorių.

PSSAD trečioji grafa skirta leidinio tipui nurodyti: ar jis išleistas kaip nuosavas, ar užsakytas, t.y. joje būtina apibūdinti, ar išleidžiant spaudinį naudojama, ar nesinaudojama tarpininkais. Šis požymis vertintinas kaip pavyzdys leidybos teisės kontrolės, siekiant reglamentuoti tam tikrų rūšių spaudinių išleidimo normatyvinį pagrindą, kuomet kai kuriuos iš jų gali leisti tik leidyklų statusą turinčios institucijos⁵⁰. Užsakytų leidinių žymėjimas spaudinyje buvo reglamentuojamas GOST 7.4-77. Be to, šioje skiltyje žymimi eksportui skirti leidiniai. Ketvirtoje grafoje „Serija“ išskiriami vienodo formato, poligrafinio apipavidalinimo ir serijomis leidžiami spaudiniai, penktoje „Leidinio išforminimo būdas“ nurodomi paprasti, jubiliejiniai, dovanoms skirti, miniatiūriniai, faksimiliniai spaudiniai. Šeštoji grafa skirta spaudinių paskirčiai žymėti, septintoji - tematikai, aštuntoji - leidimo vietai, devintoji - leidėjui, dešimtoji - leidimo pobūdžiui: pirmasis ar kartotinis, nurodant, ar tai originalus, ar verstinis kūrinyje, bei žymint jo priklausymą „A“ (masinio platinimo) ar „B“ (nemasinio platinimo) leidinių grupei, vienuoliktoji - teksto kalbai, išskiriant originalo ir vertimų kalbą. 1993-1996 m. PSSAD masyvo analizės pagal vienuoliktoją grafą rezultatai rodo, kad daryta nemažai klaidų skirstant Lietuvoje išverstus ir išleistus kitų šalių spaudinius pagal originalų kalbas. Nebuvo laikomasi šios tarptautinės metodologinės nuostatos: būtina žymėti originalo kalbą, o ne kalbą, iš kurios išverstas spaudinys. Rengdami 1993-1996 m. spaudos statistiką sudarytojai suklydo pasirinkdami statistinį stebėjimą pagal tarpinio vertimo kalbą.

PSSAD dvyliktoji grafa žymi, ar leidinys įrištas. Nuo 1988 m. SKR nurodymu knygine leidyklų produkcija buvo detalizuojama pagal įrišimo būdus ir viršelį: leidiniai, sutvirtinti siūlais minkštame viršelyje, įrišti; sutvirtinti be siūlų viršelyje: klijuotas įrišimas; sutvirtinti viela: sąsiuvinis; suklijuoti viršelyje. Nuo 1990 m. tokia statistika

nebeatliekama. Tokio pobūdžio leidinių statistika yra rengiama JAV. Tai įrištų ir minkštais viršeliais išleistų spaudinių apskaita⁵¹. Tryliktoji grafa žymi, ar tai knyga, ar brošiūra, keturioliktoji - spaudos būdą: operatyvioji, plokščioji, giliaspudė, iškilioji, nenustatyta. Statistiškai buvo apibendrinamos knygos ir brošiūros pagal 9 formatus. Jiems fiksuoti skirta PSSAD penkioliktoji grafa. Kiekybiniai rodikliai nurodyti: šešioliktoje grafoje - spaudos lankų, septynioliktoje - leidybinių lankų, aštuonioliktoje - tiražo, devynioliktoje - spaudos lankų-atspaudų, dvidešimtoje - leidybinių lankų-atspaudų, dvidešimt pirmojoje - vieno egzemplioriaus kainos, dvidešimt antrojoje - viso tiražo kainos. Nuo 1984 m. buvo nurodyta teikti leidyklų statusą turinčių institucijų knygines produkcijos spalvotų lankų ir jų atspaudų sąnaudas vertinančius rodiklius⁵². Tai buvo dvidešimt trečiasis (spalvotas lankas) ir dvidešimt ketvirtasis (spalvoti lankai-atspaudai) statistiniai rodikliai. Nuo 1990 m. jų atsisakyta. PSSAD kortelės antroje pusėje žymimas gamintojo pavadinimas, išskyrus operatyviają spauda tiražuotų knygų ir brošiūrų.

Susipažinus su tarptautinėmis spausdintinių dokumentų statistinės apskaitos norminimo rekomendacijomis bei kitų pasaulio šalių tokios informacijos šaltiniais akivaizdu, kad tik leidybos mastus iliustruojanti statistika, rengiama bibliografinių duomenų pagrindu, jų nesiejant lygiagrečiai su kitų sričių statistikos duomenimis, taip pat nebetenkina šių dienų poreikių. Siekimas lyginti spaudinių išleidimo apimtį ir jų pardavimo statistiką 1985 m. išreikštas „Pataisytose knygų, laikraščių ir periodinių leidinių gamybos ir platinimo tarptautinės statistikos rekomendacijose“. Tai galima vertinti kaip integruotos informacijos poreikį tarptautiniu mastu, nes jose išsakyta pageidavimas teikti spaudinių leidybos, platinimo bei gamybos potencialo statistiką. 1993 m. „UNESCO statistikos metininkė“ rašoma, kad minėtose 1985 m. tarptautinės spaudinių statistikos rekomendacijose pareikštas siekimas surinkti leidinių pardavimo duomenis per išsiuntinėjamas anketas nebuvo įgyvendintas⁵³.

Vienas ženklesnių vietinės iniciatyvos teikti panašius duomenis pavyzdžių yra vokiečių knygų leidėjų ir prekybos draugijos publikacijos „Knygų ir knygų prekybos rodikliai“. Jose, be leidybos statistikos, pateikiami ir šie duomenys: knygų leidybos ir prekybos įmonės, knygų prekyba šalyje, knygų ir periodinių leidinių importas ir eksportas, knygų skaitytojų tipologija (pagal sociologinius tyrimus), knygų institucijos (draugijos, Vokiečių biblioteka, knygų mugės)⁵⁴. Leidinyje yra duomenų pagal miestus - apie jų gyventojų ir leidėjų kiekį bei išleistų knygų pavadinimų skaičių⁵⁵. Tai galima vertinti kaip integruoto informacinio aprūpinimo pavyzdį.

Būtinybė disponuoti dokumentų išleidimo, pardavimo apskaitos duomenimis akcentuojama ir CoBRA (Kompiuterinių bibliografinių įrašų programos) METRIC

dalyje⁵⁶. R. Varnienė rašo, kad METRIC projektas atsirado siekiant palengvinti spaudos statistinę apskaitą ir ją unifikuoti įvairiose šalyse, kad jo pagrindiniai uždaviniai - sukurti bibliometrinių duomenų formatą, konvertuoti įvairių šalių bibliometrinius duomenis į kitus formatus, pateikti nacionalinius duomenis į bendras bibliometrinių duomenų bazes⁵⁷. Ji pažymi, kad unifikavimas spaudinių statistikos pagrindas yra specialios programinės priemonės, kurios įgalina universalios bibliografinės apskaitos duomenis konvertuoti į bibliometrinius duomenis.

Iš integruotos dokumentų leidimo ir platinimo statistikos praktikos pavyzdžių minėtina Jungtinės Karalystės susivienijimo J. Whitaker & Sons dokumentų bazė, kurios pagrindu rengiami tokie duomenys⁵⁸. Šiems tikslams naudojami UKMARC duomenys: ISBN, išleidimo data ir šalis, teksto kalba, intelektualinės atsakomybės informacija, nurodyta leidinyje ir autoritetine forma, leidėjas, skelbimo metai ir mėnuo, leidinio apipavidalinimo ypatumai ir apipavidalintojų intelektualinės atsakomybės duomenys, pardavimo kaina, turinio klasifikavimas, priimtas knygų prekyboje, teikiamos pastabos, ar leidinys jau publikuotas, ar dar tebėra gaminamas. Čia būtina nepamiršti, kad Anglija buvo viena iš pirmųjų šalių, ėmusi naudoti leidinių bibliografinę apskaitą tokį formatą, kuris sėkmingai pritaikytas prekybos statistikos poreikiams.

Spaudos statistikos rezultatų integravimas su kitų sistemų statistikos duomenimis gali teikti įvairesnę informaciją leidybos raidai apibūdinti, prieš tai išsiaiškinus jų rodiklių santykio pagrįstumą. Tai yra prielaida aukštesnio lygio informavimo formai atsirasti. Dokumentų statistinės apskaitos rezultatų naudojimo galimybės sietinos su šiomis veiklos sritimis: bibliografija, leidyba, dokumentų prekyba ir sociologija sistemoje „dokumentas-vartotojas“, nes statistika yra operatyvi, lakoniška leidinių pasiūlos apibendrinimo forma. Jeigu remsimės J. Whitaker & Sons, R.R. Bowker susivienijimų atliekamais darbais, vokiečių leidiniu „Knygų ir knygų prekybos rodikliai“, pastebėsime šių dviejų sričių - leidybos ir leidinių prekybos - integravimąsi ne tik skelbiant jų statistikos duomenis, bet ir lygiagrečiai nurodant galimų vartotojų grupes. Tokie duomenys gali tiksliau atspindėti šalies leidybos produkcijos pasiūlos ir jos paklausos santykį.

Išanalizavus tarptautines ir vietines dokumentų statistikos norminimo rekomendacijas bei susipažinus su kai kurių šalių tokios veiklos rezultatais, akivaizdu, kad šiai apskaitai įtakos turi:

- tarptautinės metodinės bei metodologinės nuostatos;
- konkrečios šalies bei institucijos, kuri šią sritį kuruoja ar praktiškai vykdo, statistikos uždavinių ir tikslų supratimas, tokio darbo tradicijos bei pokyčiai, atsirandantys informavimo apie dokumentus raidoje.

Siekiant apibūdinti leidybos raidą, svarbu yra pirminio statistinio stebėjimo etapu nustatyti požymius, pagal kuriuos būtų parenkami statistiniai duomenys, įgalinantys įvertinti

šio masinio proceso dėsningumus, tendencijas bei jų prognozuoti.

Lietuvai, turinčiai dokumentų bibliografinės ir leidybinės statistikos praktiką, o šiuo metu besilaikančiai leidybinės statistikos metodinių ir metodologinių nuostatų, pereinant prie kompiuterizuotos apskaitos bibliografinių duomenų pagrindu bei rengiantis papildyti statistinio stebėjimo objektą netradicinių laikmenų dokumentais, būtina revizuoti:

- sukauptą šios informacijos masyvą: peržiūrėti ir įvertinti šių abiejų statistikos rūšių statistinių požymių

sudėtį, kaupiamų ir publikuojamų duomenų turinį; - taikytas ir taikomas metodines bei metodologines spausdintinių dokumentų nuostatas pagrįsti, tobulinti ar keisti atsižvelgiant į vietinius ir tarptautinius poreikius.

Tik tai atlikus, sukaupti ir kaupiami įvairių informacijos laikmenų statistinės apskaitos duomenys gali būti naudojami, jiems pritaikius perimamumo ir adekvataus lyginimo dinaminį-chronologinį principą, pačios šalies ir tarptautiniu mastu bei gali būti užtikrinamas šios veiklos rezultatų patikimumas, operatyvumas ir išsamumas.

непериодических изданий в государственной статистике печати СССР : диссертация на соискание кандидата филологических наук / Московский полиграфический институт. - Москва, 1983. - Лар. 14, 27.

²⁶ Майо-Знак Э.О. Актуальные ..., лар. 172.

²⁷ Положение о государственном статистическом учете издательской продукции СССР: утв. приказом Госкомиздата СССР от 06.01.82, № 6. - Москва, 1981. - 24 p.

²⁸ Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 37.

²⁹ Ten pat, лар. 36.

³⁰ Положение о государственной статистике печати в СССР : проект, 1-ая редакция, регистрационный № 176/3 от 15.02.1990 / Научно-производственное объединение „Всесоюзная книжная палата“. - 16 лар.

³¹ Ten pat, лар. 10.

³² Майо-Знак Э.О. Актуальные ..., лар. 155, 159.

³³ Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 18-21.

³⁴ Šarlauskienė A. Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistika // Lietuvos spaudos statistika, 1919-1989. - Vilnius, 1990. - P. 5.

³⁵ Ten pat, p. 4-11.

³⁶ Майо-Знак Э.О. Эволюция статистики печати в СССР // Советская библиография. - 1975, № 3, p. 11-12.

Положение о государственном статистическом учете ..., p. 2-3.

Резолюции и положения, принятые IX совещанием директоров книжных палат союзных и автономных республик. - Москва, 1950. - P. 16.

³⁷ Горбунова Т.С. Стандартизация ..., p. 126.

³⁸ Tas pat.

³⁹ Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 86.

⁴⁰ Cit. pagal: Cybulski R. Książka ..., p. 231-232.

⁴¹ Šarlauskienė A. Lietuvos TSR knygų rūmų statistinės informacijos automatizuota sistema // Bibliotekinių, bibliografinių ir informacinių sistemų tobulinimo kryptys Respublikoje: pranešimų tezės (1988, Vilnius). - Vilnius, 1988. - P. 146-149.

⁴² Ten pat, p. 148.

⁴³ Ten pat, p. 149.

⁴⁴ Методические указания по заполнению статистической карточки на книги и брошюры. - Москва, 1979. - 9 лар. + priedas (55 лар.). - Mašinarštis.

⁴⁵ Santiago S. Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris // Bibliografijos žinios : straipsnių rinkinys. - 1994, p. 89.

⁴⁶ Walravens H. Tarptautinis standartinis knygos numeris ir jo taikymas // Bibliografijos žinios : straipsnių rinkinys. - 1994,

p. 82.

⁴⁷ Скакаускас С. Об использовании вычислительной техники и особенностях работы с заказчиками // Проблемы повышения эффективности применения вычислительной техники в книгоиздании республики : тезисы докладов. - Вильнюс, 1987. - P. 22-23.

⁴⁸ Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 105.

⁴⁹ Slavinskienė L. Lietuvos įsijungimas į Tarptautinę knygų numeracijos sistemą // Bibliografijos žinios : straipsnių rinkinys. - 1993, p. 45.

⁵⁰ Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 168.

⁵¹ Статистические данные о выпуске книг в США в 1987 // Издательское дело : зарубежный опыт : экспресс-

информация. - Вып. 7 (1984), p. 24.

⁵² Муратова Г.Н. Книговедческие ..., лар. 106.

⁵³ UNESCO statistical yearbook, 1993. - Paris, 1994. - P. A-59.

⁵⁴ Cybulski R. Książka ..., p. 103-104.

⁵⁵ Ten pat, p. 111.

⁵⁶ Schwens U. Feasibility of exploiting bibliometric data in European national bibliographic databases // International cataloguing and bibliographic control. - Vol. 28, no. 3 (1999), p. 77.

⁵⁷ Varnienė R. Kompiuterinių bibliografinių įrašų programa - CoBRA // Bibliografija : mokslo darbai. - 1996, p. 58.

⁵⁸ Whitaker record. - < http://www.bl.uk/whitrec.html >

Summary

Evolution of the National Documents' Statistics Worldwide and its Objectives in the Context of the Current Needs

Angelė ŠARLAUSKIENĖ

Striving to compare adequately the publishing range of separate countries on the dynamic - chronological basis, a necessity for the methodical-methodological principles and technical resources regarding selection of the statistically viewed object and presentation of the results of such control is evident. They will enable to realize the control of such a massive phenomenon as press, which is peculiar for its interrelated correlative links according to the individual characteristics. The results of such control should be officially available and also, the conditions for users to have access to this type of information should be created. Solution of this pressing problem of international significance has been commenced far back in the third decade of this century. Criteria for selection of the object for this control have been determined, including guidelines for the accumulation of statistics about them. However, due to diverse comprehension of the methodical-methodological principles, existing in different countries regarding the control of the national documents' statistics, also, technical possibilities, the comparability problem of the adequate, uniform and balanced evaluation of the publishing range remains crucial even at present. Realization of the problem has started under the auspices of the CoBRA METRIC project, utilizing data accumulated in the current national bibliography, which are accordingly identified and standardized, and also, offered

for users in a relevantly understandable form. In its development, the Lithuanian national documents' statistics has incurred the practices and methods both of the bibliographic and publishing statistics, the latter being broader, in accordance with the object selected for the statistical study. For a long time, statistical control has been carried out on the grounds of the methodical-methodological principles adopted in the former Soviet Union, which in some cases have been adapted to the international ones. Still, due to the administrative policy of the Soviet production and other motives they are rather specific. Nonetheless, the Soviet documents' statistics, in view of the exhaustiveness of the information provided and from the standpoint of the statistically perceived object, even exceeds the countries with high living standards. Lithuania, which chose the course of an independent state is confronted with the necessity of the revision of the existing concept of control of the national documents' statistics and also, exploration of further ways and means for its evolution, including technical resources. This will facilitate in resolving related practical tasks of the national and international importance and concurrently, will assist in keeping up with apparent changes in the publishing world, also, overcoming problems concerning integral presentation of its results, together with data of other information systems in the same format.

¹ Line M.B. UAP and statistics // Papers and proceedings of the Post IFLA Conference ..., 1984. - Perth, 1988. - P. 57.

² O'Neill E.T. Caracteristiques de l'information disponible sur le world wide web. - <http://www.nlc-bnc.ca/ifla/IV/ifla63/63onecf.html>

³ Cybulski R. Książka na świecie : produkcja wydawnicza w latach 1980-1985. - Wrocław, 1990. - P. 10.

⁴ Larsson G. Bibliografinės statistikos tarptautinis standartizavimas // Bibliografijos žinios : straipsnių rinkinys. - 1994, p. 92.

⁵ Горбунова Т.С. Основные принципы советской статистики печати // Советская библиография. - 1962, № 1, p. 19.

⁶ Cit. pagal: Larsson G. Bibliografinės ...

⁷ Горбунова Т.С. Основные ..., p. 19-20.

⁸ Горбунова Т.С. Стандартизация статистики выпуска книг и периодических изданий в международном масштабе // Советская библиография. - 1964, № 3, p. 123.

⁹ Recommendations concerning the international standardization of statistics relating to book production and periodicals. - Paris, 1981. - 12 p.

¹⁰ Revised recommendations concerning the international standardization of statistics on the production and distribution of books, newspapers and periodicals. - Paris, 1985. - 75 p.

¹¹ Горбунова Т.С. Стандартизация ..., p. 124.

¹² Line M.B. UAP ..., p. 56.

¹³ Ten pat, p. 56-59.

¹⁴ Cybulski R. Książka ..., p. 59.

¹⁵ Ten pat, p. 21.

¹⁶ Ten pat, p. 229.

¹⁷ Line M.B. UAP ..., p. 55-59.

¹⁸ Cybulski R. Książka ... - 246 p.

¹⁹ Hauser H.-J. Literaturproduktion und-preise im Publikationswesen ausserhalb der BDR : eine statistische Sekundäranalyse. - München, 1978. - 22 p.

Hauser H.-J. Literaturproduktion und-preise im Publikationswesen ausserhalb der Bundesrepublik Deutschland // Bibliothek. - 1985, 9, p. 150-187.

²⁰ Larsson G. Bibliografinės ..., p. 92-104.

²¹ Ten pat, p. 96.

²² Cybulski R. Książka ..., p. 12-21.

²³ Ten pat, p. 73-92.

²⁴ Майо-Знак Э.О. Актуальные проблемы статистики печати в связи с развитием книжного дела в СССР : диссертация на соискание кандидата филологических наук / Московский полиграфический институт. - Москва, 1977. - Лар. 158.

²⁵ Муратова Г.Н. Книговедческие проблемы систематизации